

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ *БАТЬКИ* В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ГУЦУЛІВ

У статті проаналізовано засоби представлення концепту *батьки* в гуцульському діалектному просторі. На тлі незгасного зацікавлення до проблеми реконструкції духовного універсу носіїв конкретної мови, вивчення концептів залишається одним із необхідних та актуальних завдань сучасних лінгвістичних розвідок.

Метою статті є аналіз засобів мовної реалізації концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів. **Об'єктом** дослідження обрано концепт *батьки*. **Предметом** дослідження є вербальні засоби представлення аналізованого концепту в гуцульському говірковому ареалі.

Досягнення поставленої мети визначило вибір відповідних **методів** дослідження, а саме: метод суцільної вибірки, що спрямований на виокремлення мовних репрезентантів концепту із діалектних словників та текстів для формування фактичного матеріалу дослідження; контекстуальний аналіз, який дозволив з'ясувати семантику вербалізаторів концепту; метод моделювання, що дав змогу встановити польову структуру номінативного простору концепту.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що в роботі вперше здійснено спробу проаналізувати способи мовної об'єктивації концепту *батьки* в діалектному обширі. **Теоретичну й практичну цінність** роботи вбачаємо в приверненні уваги науковців до діалектної концептології як цікавого й перспективного напрямку, а також у використанні отриманих результатів у подальшому вивченні та опрацюванні проблем, присвячених дослідженню говіркової картини світу.

Висновки й перспективи. Номінативний простір концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів неоднорідний за структурою. Його формують мовні засоби прості (синтетичні), виражені окремими словами, та складені (аналітичні), представлені цілісною сполукою. До першої групи належать слова-репрезентанти концепту, їхні деривати, синоніми. Другу групу формують складені номінації, фразеологізми, зіставні конструкції, клішовані звертання й запрошення, асоціативне зіставлення, риторичне запитання. Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з аналізом номінативного простору концепту *батьки* в середньонадніпряському говірковому просторі для проведення зіставного аналізу способів мовної репрезентації концепту в територіально віддалених діалектних субконтинуумах.

Ключові слова: **концепт, номінативний простір, мовна картина світу, гуцульські говірки.**

NOMINATIVE SPACE OF THE CONCEPT *PARENTS* IN HUTSUL LINGUISTIC WORLD-IMAGE

It has been acknowledged that against the background of unquenchable interest to the problem of speakers' spiritual universe reconstruction the study of concepts remains one of the necessary and urgent tasks of modern linguistic research. The **purpose** of this study is to analyze the ways of linguistic implementation of the concept of *parents* in the local Hutsul world-image. The **subject area** is the concept of *parents*. The **specific topic** is the verbal ways of the analyzed concept representing in the Hutsul dialects. Achieving the set goal determined the choice of appropriate **research methodology**, especially: the continuous sampling method, which is aimed at isolating the linguistic representatives of the concept from dialect dictionaries and texts for the formation of actual research material; contextual analysis, which made it possible to find out the semantics of the conceptual verbalizers; modeling method that helped to establish the field structure of the nominative concept space.

Advances in research is determined by the fact that it is the first time attempts to analyze the ways of linguistic objectification of the concept of *parents* in the dialectal scope. A **recognized theoretical value and practical value** is represented in drawing the scientists' attention to dialect conceptology as an interesting and promising direction.

The conclusion and potential future directions of research. Nominative space of the concept of *parents* is heterogeneous in the Hutsul world-image. It is formed by simple (synthetic) linguistic means, expressed by separate words, and complex (analytical) means represented by a whole compound. The potential future directions of research is connected with the analysis of the nominative space of the concept of *parents* in the Middle-upper-Dnieper dialects.

Key words: concept, nominative space, linguistic world-image, the Hutsul dialects.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасних лінгвістичних розвідках дедалі більше уваги зосереджено на проблемі реконструкції духовного універсу носіїв конкретної мови. Усвідомлення факту, що семантика словникового складу мови – це результат освоєння навколишнього світу її маніфестантами, дає змогу охарактеризувати сформований у свідомості мовного колективу образ дійсності – мовну картину світу.

Одним із шляхів дослідження вербальної картини світу є аналіз концептів³.

³ У сучасних лінгвістичних студіях мовну картину світу також реконструюють шляхом аналізу ключових слів, ідей, понять (А. Вежбицька, Ю.С. Степанов, В.В. Жайворонок), смислів (М.І. Толстой, С.М. Толстая, Л.М. Виноградова), стереотипів (Є. Бартмінський), семантичних та морфосемантичних полів (Ж. Ж. Варбот, Т. І. Вендіна, О. В. Кардашук, О.О. Нефьодова, О.Д. Огуй, Т.О. Ястремська), мотиваційних моделей (М.І. Толстой, С.М. Толстая), дослідження історії понять (В.М. Живов).

Акумулюючи в собі зв'язок між мовою та мисленням, між носієм мови та його розумінням світу, ці когнітивні одиниці структурно організують знання про конкретний фрагмент дійсності, «визначають те, чим є цей предмет, як він виглядає, як діє, як його сприймає людина <...>» [1, с. 74]. За такого підходу вивчення концептів залишається одним із необхідних та актуальних завдань сучасних мовознавчих студій.

Аналіз досліджень проблеми. Концепт *батьки* постає об'єктом уваги дослідників різних наукових сфер. Так, О. В. Породько-Лях на прикладі концепту-тріади *батько-мати-батьки* прослідкувала трансформацію архетипу батьків у сучасному медіадискурсі. Дослідниця з'ясувала, що в текстах засобів масової комунікації його втілено як в етнічно сталих, так і трансформованих образах [18]. О. Л. Заверюченко з'ясувала символічну основу образу батька-матері у весільній концептосфері, обґрунтувала місце батьків у весільних обрядодіях [12].

У розвідці, присвяченій темі батьківства й материнства в традиційній українській культурі, І. В. Ігнатенко приходять до висновку, що в контексті морально-етичного аспекту стосунки між батьками та дітьми ґрунтувалися на вихованні шанобливого ставлення до старших, проте в соціально-економічному – їхні взаємини формувалися на господарській користі та фізичній спроможності [13]. Незважаючи на різноаспектність дослідження вказаної когнітивної одиниці, зауважимо, що досі не було схарактеризовано особливості її словесного втілення в українському діалектному просторі.

Мета й завдання. Мета дослідження – проаналізувати засоби мовної реалізації концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів, що передбачає вирішення таких завдань: опрацювати діалектні матеріали, які репрезентують гуцульські говірки, та виявити в них репрезентанти концепту *батьки*; з'ясувати семантику вербалізаторів концепту; охарактеризувати компоненти номінативного поля концепту *батьки*.

Об'єктом дослідження обрано концепт *батьки*. **Предметом** дослідження є вербальні засоби представлення аналізованого концепту в гуцульському діалектному обширі.

Матеріали й методи дослідження. Джерельною базою дослідження стали діалектні матеріали з гуцульського ареалу, власні записи говіркового мовлення, здійснені впродовж 2020–2022 рр. від інформантів, що народилися й мешкали в с. Середній Березів, Космач, Криворівня, Микитинці, Яворів, Стопчатів Івано-Франківської області. Досягнення поставленої мети визначило вибір відповідних методів дослідження, а саме: метод суцільної вибірки, що спрямований на виокремлення мовних репрезентантів концепту із діалектних словників та текстів для формування фактичного матеріалу дослідження; контекстуальний аналіз, який надав підстави з'ясувати семантику вербалізаторів концепту; метод моделювання, що дав змогу встановити польову структуру номінативного простору концепту.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що в роботі вперше здійснено спробу проаналізувати способи мовної об'єктивації концепту *батьки* в діалектному обширі. **Теоретичну й практичну цінність** роботи вбачаємо в приверненні уваги науковців до діалектної концептології як цікавого й перспективного напрямку, а та-

кож у використанні отриманих результатів у подальшому вивченні та опрацюванні проблем, присвячених дослідженню говіркової картини світу.

Виклад основного матеріалу. Аналіз принципів концептуального світосприймання носіїв гуцульських говірок засвідчив про важливе місце родинних концептів у його структурі⁴. Про аксіальну маркованість концепту *батьки* в картині світу гуцулів свідчать соціальні та культурні чинники. У межах першого цінність батька-матері виражено їхніми впливами на структурування соціуму: на підставі їхнього шлюбу виникає сім'я – основний осередок суспільства. Ба більше, виконуючи різні функції стосовно своєї дитини, у сімейному колі батька й матір сприймають як цілість: завдяки їм дитина з'являється в цей світ, саме вони відповідальні за створення необхідних умов для повноцінного розвитку дитини та її соціалізації.

Культурне підґрунтя значущості аналізованого концепту полягає в тому, що для представників гуцульських говірок сім'я залишається «хранителькою» національних традицій та звичаїв [16], які слугують основою для формування духовних цінностей дитини, принципів її взаємодії з навколишнім світом: «Батьки, виховані на переданих дідами й прадідами звичках передають їх своїм дітям, навчають тілесним працюванням відповідно своїм національним нахилам, відповідно витвореним поглядам на фізичне здоров'я і вимогам своєї природи. <...> Дитина, імітуючи, це-б-то повторюючи, наслідує їх, додаючи до них і свої власні риси, пристосовані до умов життя» [22]. Досліджуючи проблему батьківсько-дитячих взаємин, було встановлено, що в гуцульській сім'ї зберігся беззаперечний авторитет та шанобливе ставлення дітей до батьків⁵, що ґрунтуються на дотриманні релігійних канонів, зокрема п'ятої заповіді: «Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі» [2].

Номінативний простір концепту розуміємо як систему способів його вербалізації в спостережуваний (визначений) період розвитку мовної спільноти [17, с. 47]. Складники номінативного поля будь-якого концепту, зокрема концепту *батьки*, розміщені за принципом ядра й периферії. Ядро номінативної сфери аналізованої когнітивної одиниці в гуцульських говірках об'єктивоване прямими номінаціями концепту – словами, що називають сам концепт, позначають основну властивість денотата, яка забезпечує його універсальність [19, с. 21–22]. Значення лексеми-імені концепту є стилістично нейтральним. Такою в гуцульському мовному обширі є лексикалізована форма *батьки*, що актуалізує сему 'чоловік та жінка стосовно дитини': *Бат'ки / мус'іли мо'литис'а з д'іточками на ко'п'інах / о-от / і пруй'чали / шо це / Мат'інка / Божа ти'бе захис'тит' / ти'бе обе'ре'же йак'шо ти / будеш сл'ушноїу / або ти / бу-*

⁴ Запропонована розвідка – це сегмент великого дослідження, що стосується вивчення універсальних концептів-образів *мати*, *батько*, *батьки* в просторовій парадигмі задля моделювання діалектної картини світу у двох ареалах: середньоаддніпрянському та гуцульському [9; 10].

⁵ За свідченням респондентів тут (на Гуцульщині – В. Д.) *кул'т матер'і і бат'ка так'їй бу во ша бат'ка н'їчого ни / можна сказат' [Крв].*

деш бат'к'ію шанувати / л'удеї шанувати / так було заведено / ни даї Господ' / **бат'ки** наказували їм'ам кого би ви ни зустріли чи чужого чи шо / Слава Ісусу Христу / о / в'ітатис'а / і це було / йак кажут' / Бож'і сили / Бог / Ісус Христос / Мат'інка Божа / це було шос' таке / надвисоке / надзвичайне / їй треба було боїтис'а / і лел'їяти / і молитис'а / і просити / і дакувати / дакуу Тобі Боже / за дар Божиї / за прожитиї ден' / за це ўсе / і їм'ам це ўсе ў голову ўкладалос'а / шо так майї бути [Крв].

До центральної частини номінативного простору концепту батьки в гуцульських говірках також належать синоніми слів-репрезентантів (контекстуальні синоніми) та деривати ключових лексем концепту (морфологічні й семантичні похідні лексеми від ключових слів концепту). Такими є

– похідні номінації від кореня *starъ, що вказують на старший вік батьків та оцінку вікової характеристики представниками молодшого покоління родини – дітей, проте не внуків (старі, стариня, старий та й стара): То ўже герентовано / шо їм'аїна поїде се їч'ети / **стар'ї** ни їдуже хот'їли пускати / але ўже / нав'їт' квартау найшли [6, с. 340–341]; Дуже їр'їти їарно ставилис'а до **старин'ї** / до тата / до мамі / н'ї та йак ти пер то їе / [Крв]; Хлопец с'к'їн'чеў рик' тому ш'колу / ї каже / шо же ни їбисе / **старин'а** за їолу б'ерец'е [6, с. 94]; Своя стариня хоть бє, то не болит дуже [5, с. 524]; В'їчаї / коли **старин'а** вернец'е с' церкви / таї тоїди зач'еў казати / шо хоч'ї же нитисе [6, с. 237]; а то ў мене дес їе **старий таї стара** [Крв];

– дериват із коренем *rodъ, який вказує на біологічний зв'язок між батьками та дітьми (родичі): йак ти с'ї в'їд'авала то **родич'ї** даїут тобі корову / таї даїут тоб'ї там і там їполе [Брз]; колис' у Воухот'ї за ЇПол'шчи // постр'їл'алис'а / молодїї молоду застр'їлиў та сам с'їбе бо ни хот'їли **родич'ї** / вона п'їшла на пасовис'ко доїїти корову під веч'їр таї він застр'їлиў їїїї таї с'їбе [Ксм]; Ч'їїе цїсе дитин'ч'е? / їно їмало би даїїно спати / а ни ходити їколо столїї / їде **родич'ї**? [6, с. 395];

– терміни спорідненості в складених номінаціях (мама ї тато; тато ї мама; д'єд'а ї н'єн'я; б'атько з мамою; тато з мамою; мама, тато): **Мама ї тато** привикли шо їд'їти там у них [Брз]; **тато ї мама** благослов'їли молодих [Стп]; **Д'єд'а ї н'єн'а** благослоўїейут своїїх їд'їти на ш'їсливе ж'їт'є [6, с. 73]; але ў нас / їбула така с'їм'а тут / шо **бат'ко з мамою** прим'їрн'ї л'уди / прим'їрн'ї / а їбуло ў них їчетверо д'їтеї / д'воїе їдобрих / а д'воїе н'ї [Ксм]; їа п'їлачу / нагон'ейу / а їно ни їде / **тато з мамою** їбули молодїї / їїх кор'їло кудас н'їти [6, с. 456]; їакшо ми ни їмолимос'а / ни їпросимо їБога / шоб зак'їн'ч'їлас'а ц'а ц'а б'їда / їака на нас навалїлас' / ос' / ми їзагал'ї їабули за їБога / от / і тоїму / їможна сказат' / їможе це і таке їсталос'а з їнами / ми ж їмусимо в'їдпов'їдати їякос' за своїї їд'її / ми їабули їмову / **маму** / **тата** / їземл'у / їс'о їабули / нам так їробилос'а їдобре шо ну / [Крв];

– складена номінація з термінами спорідненості в демінутивній формі (мамка ї татко): їван'ч'їку / а їбєс знаў / їБоз'а їс'о ївиди і їс'о їч'уйї / тоїго бєс слухаў **мамку** і **татка** / помоїгаў їд'їдигови [6, с. 82];

– присвійна конструкція: **Предки моїї** шче розказували шо хлїб ни можна було р'ізати а тїл'ки ло'мити [Мкт].

Периферійний сегмент концепту формують номінації, «що розкривають зміст і ставлення до нього в різних комунікативних ситуаціях» [8, с. 22], вони виражають «приховані» від безпосереднього спостереження смислові ознаки концепту й становлять зміст власне інших концептів [15, с. 53]. Вербалізатори периферійної частини номінативного поля віддзеркалюють додаткові характеристики концептуалізованого денотата, що слугують основою для відповідних когнітивних смислів. Так, серед мовних засобів, що актуалізують уявлення про шанобливе ставлення до батьків, виділимо такі:

– порівняльну конструкцію як тата з мамою: *Вч-ітел'їу бойелис' та йак тата з мамоу* [Крв];

– форми «пошанної множини», що об'єктивують усталений морально-етичний припис визнавати авторитет батька й матері в сім'ї [21, с. 124–125]: *Ус'ї називали на ви / на ти д'їти ніколи казали та йак тїл'перечки шо ти тату / ти мама / ц'ого ни було / це майї б'ути мама / ви мамо / ви тато* [Крв]; *ни було абидитина казала родичам ти / дитину в'чили абидитатов'ї мам'ї чужим л'уд'ам т'реба казати ви* [Брз]; *ми с'воїм бат'кам на ви кажемо / у нас так заведено // даўно та'кого ни було / йе йак хтос' сказаў на ти то казали це кому'ністи* [Явр]; *наш'ї тато й мама по'мерли йак ми були шче мал'ї* [Ксм];

– описову конструкцію, яка вказує на сакральний первень образу батьків (це було щось святе): *бат'ко ї мама це було шос' св'ате / дп'а д'їтєї* // [Крв];

– асоціативне зіставлення із образом хліба, у якому закодована аграрна-міфологічна символіка: *Хлїб це було св'ате / це було шос' таке са'ме / йа'бї тї осквеир'нїу тата а'бо маму* [Крв];

– поминальний термін *дідивна субота*⁶, семантика якого ґрунтується на аксації старшого віку людини⁷ та переваги чоловічого начала над жіночим: *Чо'тири р'азу у року у нас йе / то називаєц'а д'їдиўна субота / таї до ц'еркви їдут / б'єрут та'к'ї / у ку'л'оч'ках не'в'єлич'к'ї / у нас називаєц'а по'даўник / даєе це / там хлїбец' / б'у-*

⁶ В етнографічних матеріалах представлено дві версії походження номінації. Згідно з першою прикметниковий компонент назви дідивна детермінований діалектним терміном спорідненості дєд'я 'батько': *Три поминальні дні [подані вище] називаюц'я «Дідивна субота». Колис у гцуцелив батьки називалися «дєд'я», тому «Дідивна» – поминаюц'я батьки* [11, с. 123]. Відповідно до другої версії лексема *дідивна* стосується назви старшої за віком людини, діда: *Дідіўна субота ізветци тимунь, шо у ню колись діди молили Богу за душі так єк тепер попи, лиш инчим способом* [7, с. 58]. У межах наукової етимології календарний термін *дідивна субота* походить від загальнослов'янської назви спорідненості у формі множини (*діди*), що позначає поминальний обряд, ритуальну вечерю на честь померлих предків. В архаїчній формі цей обряд зберігся в українській та білоруській культурах [20, с. 43; 3, с. 154]

⁷ У мовленнєвому етикеті українців, на відміну від росіян, називання дідом чоловіка поважного віку є ознакою ввічливості та пошани [20, с. 43].

лочка / конфети / може бути кусочок сира там ще шос' / та таке йіст'їїне / таї св-аш'ченик освачує / таїце нап'риклад даїеш з рук та наї Бог п'риїме / нап'риклад / за л'еґ-у Івана душу / і в-ін уже молиц'а Богу // то не так мае значен'а тої хл'їб що там йе / в-ін мае значен'а / бо то це хл'їб / але даїе молитва / [Крв].

До периферійної частини номінативного простору концепту батьки в гуцульському діалектному ареалі відносимо також

– клішовані запрошення, які виголошують молодий, молода, їхні дружки й дружки від імені батьків наречених, коли запрошують гостей на весілля або на конкретний весільний обряд («зачінанє», «заводини», «повницю», «пропій»): *Про'сили тато і мама і йа вас п'рошу шоб л'ваша л'аска п'риїти до нас тод'ї і тод'ї на в'с'їл'а // це раз д'ружки кажут' а л'пот'їм ок'ремо молода каже / про'сиї тато і мама / а д'ружки кажут' про'сила л'нан'ї молода і йїїї старш'їна шоб ви п'риїшли до нас на в'с'їл'а // [Ксм]; про'сили мама / тато / і йа вас про'шу / йак л'ваша л'аска / п'риїд'їт' на в'с'їл'а / [Стп]; Про'сили д'ед'а з ненеї / про'сила молода / албесте п'риїшли до мого газди Фед'а на вес'їл'е / [6, с. 442].* Вживання складених назв батьків у вербальному контексті весільних обрядодій переконливо свідчить, з одного боку, про різні функції батька й матері під час обрядів, пов'язаних із шлюбом, а з іншого – про їхню визначальну роль на всіх етапах весілля: батько-мати вирішували питання про заміжжя дочки й одруження сина, фінансово допомагали молодим у підготовці до весілля, благословляючи дітей, узаконювали шлюб перед громадою;

– усталене звертання до батьків перед початком весільних обрядів, яке констатує функціональну позицію батьків як провідників Божого благословення: *Благослови бат'ко й мати в-їночок почи'нати* [Крв]; *Благослови бат'ко й мати дерев'це вби'рати* [Крв]; *Благослови бат'ко й мати кол'чач вип'їкати* [Крв];

– риторичне запитання *це тебе так вдома вчать?*, що демонструє факт відповідальності батьків за поведінку своїх дітей: *Ну можеш / йїк л'удина / скал'зати / а л'иш гаркаїш? / це так тебе дома їч'ейут?* [6, с. 282];

– паремію *Йїке коріні, таке й насіні* [14, с. 172], у якій акцентовано увагу на наслідуванні дітьми поведінки своїх батьків;

– описову номінацію *чужі люди*, що вказує на відсутність кровної спорідненості між чоловіком, жінкою та дитиною й водночас переконує в необв'язковій наявності біологічного зв'язку між ними для встановлення батьківства: *Йїїї їз'али чуж'ї л'уду за своїу* [Ксм];

– одно- та кількаслівні назви свояцтва (*свати, тесті, свекор й свекруха, тесть і теща*), що свідчать про обрядову зумовленість статусу батьків: *Йак д'їти їїхн'ї побралис'а то вони вже свату* [Ксм]; *Тесті, моя Марічка ще не були в нашій хаті. Мої батьки дуже раді, приготувалися до зустрічі дорогих гостей* [4, с. 246]; *йа свекра й свїкруху боїелас'а / особлїиво свекруху* [Явр]; *Йїїї бат'ки дл'а чоловіка / тест'ї і тещча* [Крв]; *То тещча а то тес'к- назїваїс'а / [Стп];*

– моно- та полікомпонентні номінації на позначення духовних батьків й осіб, що на весіллі заміняли рідних батьків: *матка і батько, нанашко й нанашка, хреще-*

ні батьки, перші куми, похресні батьки, хресний батько і хресна матка, старший батько і старша матка, перший батько і перша матка, куми, хрещені чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки, батько й матка, кум і кума, весільні батьки, весільні мати й батько, куми, хрещені чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі; весільні батьки. Кількість вказаних вербалізаторів переконує в тому, що піклування про дітей – одна з основних функцій батьків: **Матка і бат'ко** // йак'шо ч'есні бат'ко таї мама / ні даї Бог мама захвор'їла / р'їдна шо народила / або тато помер / ўні повин'ї помагати ції д'їт'їні бо ўни йак тато таї мама [Крв]; **нанашко і нанашка** // переважно то коллис' вони дарували крижму / могло бути йакас' сорочичка / могло бути на сорочич'ку / матер'їал / а зараз шо хочиш / тогди ни було так / л'уди жили з' зимл'ї / а з'рош'ни було / [Стп]; хтос' з родини / або ці **хриш'чен'ї бат'ки** могли забрати ц'у сироту [Стп]; Двох **похресних бат'к'їў** брали / тата ї маму // могло бути ї дес'атеро ї двац'атеро / двоїе голоўних // р'їзних брали першїї раз / було р'їзн'ї / а так це чи сїстра чи брат / одно в'їд чолов'їка / одно в'їд ж'їнки [Брз]; / **першїї бат'ко і перша матка** у л'ўбїї момент зам'їн'їає тата ї маму і це вид цего п'їшло / бат'ко ї матка [Крв]; **куми** несли переважно коллис' б'їле полотно / йаке мали таке несли / а тїпер нїсуть кост'умчикї / тапочкї / вс'о шо дїтїнї т'їреба / ус'о нїсуть тїпер [Ксм]; йак'шо ни було нї тата / нї мамї / то **хриш'чен'ї** були / вони кирували / і їїх назївали / в'їн нанашко / вона нанашка / [Стп]; це назївали бат'ко а то матка // <...> се в'їд неїї таї в'їд н'ого / **тоже бат'ко і матка** // [Крв]; **кум і кума** були вес'їл'нїми бат'ками // ну це так'ї йак їдеш до шл'ўбу то кс'онд ч'їтайе там ўже / тїоу пров'їд вїде / а бат'ки йак кс'ондз кладе корону на голуву / то ўни трїмають' заду ц'у корону алби ни ўпала / і трїмають' св'їчки у нас // кум і кума це основн'ї п'їсл'а бат'к'їў [Стп]; **Вес'їл'н'ї бат'ки** подарки давали [Стп]; **вес'їл'н'ї мати і бат'ко** / це може / куми / бо нап'їклад у мене за куму вес'їл'ну була сестра р'їдна // коли так ставалос'а шо удовец' чи удовиц'а робили вес'їл'е ї не було чолов'їка чи дружини то їїх зам'їн'їваў х'реснї бат'ко // тата зам'їн'їваў х'реснї бат'ко / маму зам'їн'ївала х'ресна матка / ўже дл'а молодїх / дл'а того алби вєсти вес'їл'нїї таїїї ритуал / і вони (молодї – В. Д.) просїли пробачен'а у них / це було так здаўну / [Крв]; **куми** дїтїну х'рест'ат' / **куми** ї до шл'ўбу їе / це к'ого хоч з родини тог'о в'їберайїш / їїм колач'ї здаїють / вони дар'їють цїх молодїх / а молода даїе колач'ї таї на колач'ї дар / кумов'ї сорочку / ж'їнцї ї фустку [Явр]; **хреш'чен'ї** помагали у вес'їл'е / виконували ўс'єку роботу / файн'ї подарки гутували / золото ше шос' / з'рошеї давали багато / помагали їїм [Крв];

– прикметникову односпївну номїнацїю **розведенї**, що вказує на продовження статусу батьківства навїть пїсля розривання подружнього зв'язку мїж чоловїком та жїнкою: йак бат'ки **розведен'ї** ї т'їреба вбїрати де'рев'їце то старалїс'а алби хтос' їз родич'їв ї в'їшає першу к'в'їтку / ружу / шоб молод'ї ни розвелїс'а [Крв];

– відчислївниковий прикметник **першї**, що свїдчить про керївну роль батьків у родиннїй, зокрема весїльнїй обрядовостї: **перш'ї** йак дїрев'їце ўбїрайут' / перш'ї

клатдут' |ружу / і у нас клатдут' бо в нас ни |було шишниц'ї / у нас клатдут' качани кукурудзи / і бат'ки |першу |ружу / |верхн'у / вилику / клатдут' бат'ки / і |також там виголошуйут' благослов'л' айімо д'їточок // [Крв];

– ситуативно-негативна номінація *дідори*, значення якої об'єктивує негативну оцінку образу батьків (дідори 'знев. старі батьки'): *З цими дідорами дїтько би жиу!* [23, с. 234];

– фразеосполуку *сидіти на дідорах* 'жити на утриманні старих батьків', що виражає негативне ставлення говірконосіїв до неробства, зловживання батьківською турботою про дітей: *Він ніде ни працюєт, але сидит на дідорах* [23, с. 234].

Висновки й перспективи. Отже, номінативний простір концепту *батьки* в локальній картині світу гуцулів неоднорідний за структурою. Його формують мовні засоби прості (синтетичні), виражені окремими словами, та складені (аналітичні), представлені цілісною сполукою. До першої групи належать слова-репрезентанти концепту, їхні деривати, синоніми. Другу групу формують складені номінації, фразеологізми, зіставні конструкції, клішовані звертання й запрошення, асоціативне зіставлення, риторичне запитання.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження свідчить про те, що вербалізатори аналізованого концепту, взаємодіючи між собою, зумовлюють цілісність його формальної та змістової сторін: представлені способи номінації концепту *батьки* в гуцульському ареалі ословлюють важливі для говірконосіїв характеристики образу батьків, що стосуються їхньої ролі в родині, зокрема в побутовому та обрядовому аспектах, функцій, які вони виконують стосовно своїх дітей, ставлення дітей батьків. Окрім того, в експлікаторах концепту виявляємо культурний компонент. Так, функціонування форм «множинної підності» демонструє дотримання усталених етичних норм, що збереглися впродовж поколінь, а зв'язок із образом хліба – про залишки давніх землеробських традицій. Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з аналізом номінативного простору концепту *батьки* в середньонаддніпряському говірковому просторі для проведення зіставного аналізу способів мовної репрезентації концепту в територіально віддалених діалектних субконтинуумах.

Список обстежених населених пунктів:

Брз – с. Середній Березів Косівського району Івано-Франківської області, Ксм – с. Космач Косівського району Івано-Франківської області, Крв – с. Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області, Мкт – с. Микитинці Косівського району Івано-Франківської області, Стп – с. Стопчатів Косівського району Івано-Франківської області, Явр – с. Яворів Косівського району Івано-Франківської області.

Література

1. *Бартмицький Е.* Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. М.: Ин-дрик, 2005. 528 с.
2. Біблія. Сучасний переклад з давньоєврейської та давньогрецької мов. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2021. 1172 с.

3. *Войтович В. М.* Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 262 с.
4. *Гавука П. Д.* Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів: Писаний Камінь, 2017. 296 с.
5. Галицько-руські народні приповідки / уклад. І. Франко. Львів, 1901–1910. Т. I–III.
6. *Голянич М. І.* Мовний портрет села Тюдів. Словник: у 2 т. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. Т. 1: А–М. 1000 с.
7. Гуцулський календарь на рік 1935. Варшава: Накладом Товариства Приятелів Гуцулщини. 228 с.
8. *Дріч Ю. С.* Номінативне поле концепту 'радість' / 'печаль' в українській мові: етимолого-культурологічний аспект. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22437/Drich.pdf;jsessionid=1B2CB3FCE90CA92389955722F2622852?sequence=1>
9. *Дячук В. Р.* Репрезентація підконцепту *Мати Божа* в сучасних середньонадніпрянських та гуцульських говірках. *Українська мова*. 2023. № 2 (86), С. 116–131.
10. *Дячук В. Р.* Вербалізація концепту *мати* в середньонадніпрянських та гуцульських говірках: спроба зіставлення. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2022. Вип. 32. С. 35–45.
11. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів: у 10 т. / за ред. Г. Скрипник. НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2020. Т. 5. 464 с.
12. *Заверюченко О. Л.* Концепт батька-матері в українських весільних обрядах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Філологія. Харків, 2014. № 1107. Вип. 70. С. 49–54.
13. *Ізнатенко І.* Батьки, матері та їхні діти у традиційному українському суспільстві. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/batki-materi-ta-ihni-diti-u-traditsiyomu-ukrainskomu-suspilstvi-134505.html>
14. *Лесюк М.* Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. 327 с.
15. *Моспанова Н. Ю.* Добро і зло. Антологія концептов: в 5 т. / под ред. В. І. Карасика, І. А. Стернина. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 50–67.
16. *Муляр Н.* Особливості родинно-побутової культури в становленні особистості (друга половина XIX – початок XX століття). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 196–202.
17. *Попова З. Д., Стернин І. А.* Когнитивная лингвистика. М.: Восток-Запад, 2007. 314 с.
18. *Породько-Лях О.* Трансформація етнічних образів у сучасному медіадискурсі (на прикладі концепту-тріади батько-мати-батьки). URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v26/part_1/3.pdf
19. *Селіванова О. О.* Когнітивно-ономасіологічне підґрунття концептуального моделювання. Концепти и контрасты / за ред. Н. В. Петлюченко. Одеса: Гельветика, 2017. С. 21–29.

20. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / ред. Н. И. Толстой. Москва: Международные отношения, 1999. Т. 2. 702 с.
21. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія. Київ, Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 168 с.
22. Українські народні прислів'я та приказки / уклад. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.
23. Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи: Лексикон. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. 668 с.

References

1. Bartmin'skij, E. (2005), *Language Image of the World: Essays on Ethnolinguistics [Yazykovoju obraz mira: ocherki po etnolingvistike]*, M., Indrik, 528 p.
2. Bible. *Modern translation from ancient Hebrew and ancient Greek languages* (2021), [Biblija. Suchasnyi pereklad z davn'oievrejskoi ta davnohretsnoi mov], Kyiv, Ukrain-ske Bibliine Tovarystvo, 1172 p.
3. Voitovych, V. M. (2002), *Ukrainian mythology [Ukrainska mifolohiia]*, Kyiv, Lybid', 262 p.
4. Havuka, P. D. (2017), *An explanatory dictionary of the Hutsul dialects [Tlumachnyi slovnyk hutsuls'kykh hovirok]*, Kosiv, Pysanyi Kamin', 296 p.
5. *Galician-Russian folk tales* / Franko, I., (1901–1910) [Halyts'ko-rus'ki narodni pry-povidky], Lviv, T. I–III.
6. Holianych, M. I. (2018), *Linguistic portrait of the village of Tyudiv: dictionary in 2 vol. [Movnyi portret sela Tiudiv. Slovnyk: u 2 t.]*, Ivano-Frankivsk: Lileia NV, T. 1, A–M, 1000 p.
7. *Hutsul calendar for 1935 [Hutsul'skyi kaliendar na rik 1935]*, Varshava, Nakladom Tovarystva Pryiateliv Hutsulshiny, 228 p.
8. Drich, Yu. S. (2014), *Nominative field of the concept 'joy' / 'sadness' in the Ukrainian language: etymological and cultural aspect [Nominatyvne pole kontseptu "radist'" / "pechal'" v ukrainskii movi: etymolo-ho-kulturolohichnyi aspekt]*. URL: <http://www.enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22437/Drich.pdf;jsessionid=1B2CB3FCE90CA92389955722F2622852?sequence=1>
9. Diachuk, V. R. (2023), *Representation of the subconcept Mother of God in modern Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects [Reprezentatsiia pidkontseptu Maty Bozha v suchasnykh serednonaddnippians'kykh ta hutsuls'kykh hovirkakh]*, *Ukrains'ka mova*, № 2 (86), pp. 116–131.
10. Diachuk, V. R. (2022), *Verbalization of the concept mother in Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects: an attempt to compare [Verbalizatsiia kontseptu maty v serednonaddnippians'kykh ta hutsuls'kykh hovirkakh: sproba zistavleniia]*, *Movoznavchy visnyk Cherkas'koho natsional'noho universytetu imeni Bohdana Khmelnytsoho*, Cherkasy, Vyp. 32, pp. 35–45.
11. *Ethnographic image of modern Ukraine. Corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials: in 10 vol.* / ed. Skrypnyk, H., (2020) [Etnohrafichnyi obraz suchasnoi Ukrainy. Korpus ekspedytsiinykh folklorno-etnohrafichnykh materialiv: u 10 t.]

- NAN Ukrainy, IMFE im. M. T. Rylskoho, Kyiv, T. 5. 464 p.
12. Zaveriushchenko, O. L. (2014), *The concept of father-mother in Ukrainian wedding ceremonies* [Kontsept bat'ka-materi v ukrains'kykh vesil'nykh obriadakh], Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seria: Filolohiia. Kharkiv, № 1107. Vyp. 70, pp. 4954.
  13. Ihnatenko, I. (2018), *Fathers, mothers and their children in traditional Ukrainian society* [Bat'ky, materi ta yikhni dity u tradytsiinomu ukrains'komu suspil'stvij]. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/batki-materi-ta-ihni-diti-u-tradytsiinomu-ukrainskomu-suspil'stvi-134505.html>
  14. Lesiuk, M. (2008), *Linguistic world of a modern Galician village (Kovalyvkа, Kolomyia district)* [Movnyi svit suchasnoho halyts'koho sela (Kovalivka Kolomyis'koho raionu)]. Ivano-Frankivsk: Nova zoria, 327 p.
  15. Mospanova, N. Yu. (2006), *Good and evil. Anthology of concepts: in 5 vol. [Dobro i zlo. Antologiya konceptov: v 5 t.]* / ed. Karasik, V. I., Sternin, I. A. Volgograd: Paradigma, T. 3, pp. 50–67.
  16. Muliar, N. (2013), *Peculiarities of family and household culture in the formation of personality (second half of the 19th - beginning of the 20th century)* [Osoblyvosti rodynno-pobutovoi kultury v stanovlenni osobystosti (druga polovyna XIX – pochatok XX stolittia)], *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, Vyp. 4, pp. 196–202.
  17. Popova, Z. D., Sternin, I. A. (2007), *Cognitive linguistics* [Kognitivnaya lingvistika], M, Vostok-Zapad, 314 p.
  18. Porod'ko-Liakh O. (2016), *Transformation of ethnic images in modern media discourse (on the example of the father-mother-parents triad concept)* [Transformatsiia etnichnykh obraziv u suchasnomu mediadyskursi (na prykladi kontseptu-triady bat'ko-maty-bat'ky)]. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v26/part_1/3.pdf
  19. Selivanova, O. O. (2017), *Cognitive and onomasiological basis of conceptual modeling. Concepts and contrasts* [Kohnityvno-onomasiolohichne pidgrunttia kontseptual'noho modeliuвання. Concepts and contrasts] / ed. Petliuchenko, N. V. Odesa: Helvetyka, pp. 21–29.
  20. *Slavic antiquities. Ethnolinguistic Dictionary: in 5 vol. / ed. Tolstoj, N. I., (1999) [Slavyanskije drevnosti. Etnolingvisticheskiy slovar': v 5 t.]*, Moskva: Mezhdunarodnye ot-nosheniya, T. 2. 702 pp.
  21. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. (2007), *Social categories of mode in texts of the epistolary genre* [Sotsial'ni katehorii modusu v tekstakh epistoliamoho zhanru: monohrafiia], Kyiv, Mykolaiv: Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 168 p.
  22. *Ukrainian folk proverbs and sayings* / red. Bobkova, V., Bagmut, Y., Bagmut, A., (1963) [Ukrainski narodni prysliv'ia ta prykazky], Kyiv, Derzhavne vydavnytstvo khuzhzhnoi literatury, 790 p.
  23. Khobzei, N., Yastremska, T., Simovych, O., Dydyk-Meush, H. (2013), *Hutsul worlds: Lexicon* [Hutsulski svity: Leksykon], Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, Lviv, 668 p.